

KS. ADAM SZPOTAŃSKI

KLUCZOWE OBSZARY MYŚLI I DZIAŁALNOŚCI KS. LUIGIEGO GIUSSANIEGO

WSTĘP

Wiek XX dał Kościołowi wiele szczególnych postaci, których życie i działalność znacząco wpłynęła na jego współczesny kształt. Aktywność owych osób szczególnie nasiliła się po Soborze Watykańskim II. Ich działalność była zarówno wynikiem wewnętrznej reformy Kościoła inspirowanej przez Ojców Soborowych, jak i wynikała z oddolnych inicjatyw wiernych. Do tego grona można zaliczyć włoskiego kapłana, którego osobiste doświadczenie spotkania z Chrystusem stało się inspiracją dla bardzo wielu osób ze wszystkich kontynentów świata.

Ksiądz Luigi Giussani (1922–2005), założyciel *Comunione e Liberazione* (CL), był na tyle charakterystyczną postacią, że wobec jego życia i działalności nie możliwe było zachowanie postawy obojętnej, w ludzkich sercach wzbudzał zachwyty albo niechęć. Na czym więc polegało oddziaływanie ks. Giussaniego na współczesny Kościół i świat, jakich sfer dotyczyły i co stało u jego podstawy? A także, czy gdyby nie osobiste doświadczenie ks. Giussaniego możliwe jest, aby w Kościele wytworzyła się grupa charakteryzująca się takim charyzmatem, jaki posiada CL? Niniejszy artykuł będzie miał na celu podjęcie próby odpowiedzi na powyższe pytania.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej ukazano, w jaki sposób ks. Giussani rozumiał eklezjalność i w jaki sposób oddziaływał na wspólnotę Kościoła. Druga część zostanie poświęcona zagadnieniom kultury, misji i *caritas*, które stały się podstawą jego zaangażowania społeczno-kulturalnego i wyraziły się w konkretnych dziełach. Natomiast trzecia część przedstawia bogatą twórczość naukowo-dydaktyczną oraz popularyzacyjną ks. Giussaniego.

Ks. dr ADAM SZPOTAŃSKI – Instytut Pamięci Narodowej we Wrocławiu, Centrum Badania Historii „Solidarności” i Oporu Społecznego w PRL, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; adres do korespondencji: Plac kard. S. Wyszyńskiego 1, 59-220 Legnica; e-mail: adam.szpotanski@ipn.gov.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3861-2304>.

Przy tak przyjętej kompozycji możemy wyszczególnić kolejne sfery oddziaływania ks. Luigiego na współczesny Kościół oraz świat. Przy czym warto wyszczególnić, które dzieła zostały bezpośrednio zainicjowane przez samego Giussaniego, a także wskazać te formy aktywności, które powstały na skutek działania jego charyzmatu, jako oddziaływanie pośrednie.

1. SFERA EKLEZJALNA

Podstawą wszelkiej działalności ks. Giussaniego (religijnej, duszpasterskiej, ale i społecznej oraz charytatywnej) był sposób rozumienia przez niego chrześcijaństwa i roli Kościoła we współczesnym świecie. Ksiądz Giussani podkreślał, iż zagadnienie zmysłu religijnego, jest istotne dla zrozumienia przez człowieka, czym jest chrześcijaństwo. Chrystus i Kościół, w którym się On (Syn Boży) objawia, jest odpowiedzią na zmysł religijny. Tak rozumiane chrześcijaństwo staje się rozwiązaniem problemu religijnego, natomiast Kościół jest jego narzędziem. Misją Kościoła nie jest jednak rozwiązywanie problemów politycznych, społecznych czy nawet ekonomicznych współczesnego świata. Zakres działania i cel obecności Kościoła wśród ludzi jest zupełnie inny (Giussani, 2004, s. 15; Szpotański, 2018, s. 130).

Ksiądz Giussani uświadamiał swoim uczniom, że człowiek spotyka Kościół w okolicznościach ustalonych przez Ducha Świętego. A więc nie spotyka Kościoła powszechnego w całości, tylko w wymiarze lokalnym, w konkretnym środowisku jego działania. Dlatego też zaangażowanie człowieka we wspólnotę Kościoła powinno mieć w pierwszym rzędzie wymiar lokalny i faktycznie ruch CL i każda zrodzona z jego doświadczenia inicjatywa kierowane były w pierwszym rzędzie do wspólnoty lokalnej. Z czasem dopiero ich zasięg dotyczył Kościoła Powszechnego. Podobnie zresztą jak za czasów Chrystusa, uczniowie spotkali się z obiektywną rzeczywistością, z konkretnym człowiekiem, na którego można było patrzeć, którego można było słuchać, którego można było dotknąć. Jezus tak bardzo silnie oddziaływał na uczniów, że zapragnęli oni odkrycia nowego doświadczenia, zapragnęli nowości życia (Giussani, 2004, s. 36-37).

Ksiądz Luigi postrzegał Kościół jako przedłużenie obecności Chrystusa w świecie (także w historii, czasie i przestrzeni). Dla niego droga Kościoła jest więc metodą, za pomocą której Duch Chrystusa porusza świat, tym samym prowadząc go do prawdy, sprawiedliwości i szczęścia. Kościół staje wobec świata jako rzeczywistość społeczna o charakterze bosko-ludzki. Dzięki temu Kościół jest obecny w ludzkiej historii, niejako rzuca jej wyzwanie. Ksiądz

Giussani doprecyzowuje, iż to sam Chrystus przez swój Kościół ciągle rzuca wyzwanie, prowokuje historię, tak jak wcześniej prowokował faryzeuszy. Bóg, podjął bowiem decyzję, że nie będzie się kontaktował z nim za pomocą przyrody jak to było w religiach pierwotnych, czy za pomocą przymierza tak jak z Narodem Wybranym. Bóg wypowiedział w historii swoje Słowo. To odwieczne Słowo jest ciągle wypowiedane do człowieka każdego wieku za pomocą Kościoła (Giussani, 2004, s. 174-176).

Tak rozumiana eklezjologia, stanowi istotny element duchowości ks. Giussaniego. Całe jego wnętrze ukierunkowane jest na realizację Bożego Objawienia w świecie. Metodą realizacji jest droga Kościoła. Giussani wielokrotnie zaznaczał, że on sam nie miał zamiaru zakładać żadnego ruchu, nie miał w planach tworzyć grupy, chciał jedynie przekazać młodym ludziom ten sposób postrzegania Chrystusa, który pozwolił mu odnaleźć Go w Kościele. Tak wspominał swoje pierwsze chwile w mediolańskim liceum klasycznym, w którym de facto w 1954 r. zaczęła się historia CL:

Pamiętam doskonale ów dzień, tak ważny dla mojego życia, gdy po raz pierwszy pokonywałem cztery stopnie prowadzące do wejścia szkoły i mówiłem sobie: Przychodzę tu, aby tym młodym dać, co zostało mi dane. Powtarzam to zawsze, ponieważ to stanowi jedyną rację, dla której zrobiliśmy to, co zrobiliśmy, robimy i będziemy robić tak długo, jak nam Bóg pozwoli: aby Go poznali (Giussani, 1990, s. 5-6).

Ksiądz Giussani przez swoje zaangażowanie w struktury stowarzyszeń katolickich pragnął tchnąć nowego ducha. Pierwotnie uczniowie Giussaniego należeli do Gioventù Studentesca (GS) – Młodzieży Uczniowskiej, czyli Akcji Katolickiej (AK) w skład, której wchodziła młodzież szkolna. W wyniku jednak niezrozumienia metody wychowawczej ks. Giussaniego, a była ona jak na owe czasy mocno rewolucyjna, ostatecznie doszło do rozdziału uczniów ks. Luigiego od GS. Ruch zrodzony na zajęciach szkolnych, opanował początkowo szkołę, Mediolan, aż w końcu zaczął emanować na cały kraj i na Kościół Powszechny. Mimo że duch soborowy zachęcał do włączania wiernych świeckich w pełniejsze zaangażowanie w życie Kościoła, to jednak CL wraz z coraz większą swoją aktywnością w sferze eklezjalnej, akademickiej, publicznej a nawet politycznej był przez część włoskiego episkopatu postrzegany jako niebezpieczne zjawisko. Obawy te narosły po kryzysie, jaki dotknął CL w latach 1965–1969, co prawda ruch jednak wyszedł z niego, ale mocno poszarpany. Mimo trudności zarówno idea ks. Giussaniego, jak i on sam cieszyły się życzliwością i wsparciem kolejnych papieży: Pawła VI, Jana Pawła II, a po jego śmierci również Benedykta XVI i Franciszka. Życzliwość papieska miała

ogromne znaczenie dla powstających nowych inicjatyw eklezjalnych zrodzonych w łonie CL. Należą do nich: Bractwo CL, Memores Domini, Bractwo św. Józefa, Bractwo Misjonarzy św. Karola Boromeusza, Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Wniebowzięcia (Rondoni, 1998, s. 31-32, 36-37).

Bractwo CL miało swoje początki w tzw. Gruppi di Comunione (Grupach Komunii), później wspólnoty te określano mianem Confraternita (Bractwa). W 1978 r. ks. Giussani zaczął propagować idee Bractwa wśród dorosłych członków CL. Bractwo CL zostało założone 11 lipca 1980 r. po zatwierdzeniu jego statutu przez Opata Monte Casino bp. Martino Matronola (1903–1994). Papież Jan Paweł II zgodził się na nadanie Bractwu CL papieskich praw 16 stycznia 1982 r. Z kolei Papieska Rada ds. Świeckich zatwierdziła Bractwo dekretem z 11 lutego 1982 r. Bractwo prowadzi intensywną formację duchową swoich członków poprzez posługę słowa i katechezę, a także poprzez systematyczne życie sakramentalne. Jest ono także aktywne w przestrzeni kultury i środków społecznego przekazu oraz angażuje się w służbę bliźnim i posługę misyjną (Giussani, 1992, s. 16-17; Feliciani, 2007, s. 18-21; Rondoni, 1998, s. 94-96).

Kolejna wspólnota zrodzona z charyzmatu CL i stanowiąca wyraz eklezjalnego oddziaływania ks. Giussaniego to Memores Domini (MD). Jej początki sięgają 1964 r., wówczas niektórzy członkowie zapragnęli życia w bezżeństwie rozumianym jako miłość braterska. 14 czerwca 1981 r. MD zostało uznane przez biskupa Pianezy Enrico Manfrediniego, jako Pobożne Stowarzyszenie Świeckie, z kolei 8 grudnia 1988 r. przez Papieską Radę ds. Świeckich, jako Prywatne Stowarzyszenie kościelne o powszechnym zasięgu. (Giussani, 1991, s. 12). Każdy członek MD jest zobligowany do naśladowania Chrystusa poprzez zachowanie posłuszeństwa, (wysiłku duchowego, który ułatwia i potwierdza pójście za), ubóstwa (rezygnacji z posiadania pieniędzy i rzeczy) oraz bezżeństwa (wyrzeczenia się życia rodzinnego z powodu Chrystusa). Podstawą życia MD są zobowiązania wynikające z przyjętego chrztu i bierzmowania (Giussani, 2009, s. 127).

Bractwo św. Józefa – Fraternita San Giuseppe (FSG) powstało na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. FSG gromadzi osoby, które bez względu na wiek postanowiły poświęcić się Chrystusowi w stanie dziewictwa, pozostając przy tym w świecie. Skierowane jest również do osób owdowiałych. Opiera swoje życie chrześcijańskie na wypełnianiu rad ewangelicznych oraz zobowiązań chrzcielnych (Szpotkański, 2018, s. 208).

Bractwo Kapłańskie Misjonarzy św. Karola Boromeusza – Fraternità Sacerdotale dei Missionari di San Carlo Borromeo (FSCB) powstało 14 września 1985 r. jako stowarzyszenie kapłańskie. Członków FSCB charakteryzowało

pragnienie życia i gotowości do głoszenia Ewangelii tam, gdzie zostaną posłani przez Kościół, w wierności własnym ordynariuszom i w poczuciu obowiązku pracy dla diecezji w duchu charyzmatu CL. Domy FSCB mieszczą się m.in.: S-Hertogenbosch (Holandia); Rzym, Reggio Emilia, Vigevano, Castiglione, Mediolan, Triest, Neapol, Bolonia, Nosate, Chieti, San Benedetto del Tronto, Torrice (Włochy); Santiago, Concepcion (Chile); Kolonia (Niemcy), Praga (Czechy); Nowosybirsk, Moskwa (Rosja); Denver, Boston, Waszyngton (USA); Madryt (Hiszpania); Lizbona (Portugalia); Taipei (Tajwan); Wiedeń (Austria); Budapeszt (Węgry), Maidenhead (Wielka Brytania), Meksyk (Meksyk) (Perrillo, 2012, s. 10).

Instytut zakonny Sióstr Służebniczek Wniebowzięcia – Suore della Carità dell'Assunzione (SCA) został powołany do życia dekretem papieskim z 29 czerwca 1993 r. Z uwagi na przemiany, które dokonywały się w Kościele w dobie soboru watykańskiego, zaistniała potrzeba utworzenia osobnej rodziny zakonnej opierającej się na charyzmacie CL. SCA ma za zadanie wychodzenie naprzeciw potrzebom ludzi, zaspakajanie ich konkretnych potrzeb, chociażby takich jak opieka nad chorymi. Działania sióstr adresowane są do sierot, osób starszych i obłożnie chorych. Realizują swoje zadania poprzez opiekę społeczną nie tylko na poziomie lokalnym, lecz także w szerszym zakresie (Rondoni, 1998, s. 64-65).

2. SFERA SPOŁECZNO-KULTURALNA

Zaangażowanie ks. Giussaniego obejmowało wiele płaszczyzn o charakterze społecznym, charytatywnym i kulturalnym, które następnie były rozbudowywane przez CL (rozwijanie i promowanie kultury, aktywność misyjna i ekumeniczna, a także liczne dzieła charytatywne).

Wymiar kulturalny był istotnym elementem osobowości i duchowości ks. Giussaniego. Twórczość wielkich artystów szczególnie chrześcijańskich była stałym komponentem wielu publicznych wypowiedzi ks. Giussaniego. Nader często odwoływał się on także do elementów kultury poza chrześcijańskiej. Co dawało mu możliwość prowadzenia twórczego dialogu także międzyreligijnego, przykładem może być książka miesiąca. Ks. Luigi przy jej wyborze sięgał do różnych autorów zarówno chrześcijańskich jak i niechrześcijańskich. Proponował także wykorzystywanie obrazów czy fotografii rzeźb jako plakatu, który odwołuje się do hasła roku (Szpotkański, 2018, s. 131-132).

Spotkania kulturalne inspirowane przez niego z biegiem czasu nabierały coraz większego rozmachu np. Meeting w Rimini. Owo spotkanie odbywa się corocznie w końcowym tygodniu sierpnia. Pierwszy miał miejsce od 23 do 30 sierpnia 1980 r. Każdy Meeting poświęcony jest danemu problemowi społecznemu i międzynarodowemu. Na Meeting zapraszano każdego roku poszczególnych prelegentów z różnych dziedzin: teologii, filozofii, etyki, polityki (w tym głowy państw), gospodarki, nauki (*Che cos'è il Meeting*, 2022).

Jednym z przykładów oddziaływania na kulturę przez ks. Giussaniego było stworzenie dwóch serii wydawniczych. Pierwsza rozpoczęta w 1994 r. pod nazwą „I libri dello spirito cristiano” [Książki – ducha chrześcijańskiego]. Skupiała się ona na dziełach z obszaru prozy, eseistyki oraz poezji. Utwory te przedstawiają, w jaki sposób duch chrześcijański mierzy się z problemami egzystencji i kultury. W skład drugiej serii wydawanej od 1997 r. pn. „Spirito gentil” [pełna Ducha] wchodziły dzieła wielkich kompozytorów takich jak: Franz Schubert (1797–1828), Ludwik van Beethoven (1770–1827) czy Amadeusz Mozart (1756–1791) oraz rosyjska muzyka ludowa. Każdy utwór z tej serii został obdarzony przez Giussaniego osobnym komentarzem (Rondoni, 1998, s. 115). Do innych inicjatyw zrodzonych z charyzmatu ks. Luigiego, a związanych z kulturą należały: Machting w Mediolanie, EncuentroMadrid, Fundacja pomocniczości itp.

Fundamentem wszelkiej aktywności charytatywnej inspirowanej przez Giussaniego było jego rozumienie *caritas* (miłość miłosierna). Miłość rozumiana, jako *caritas* dla ks. Luigiego miała wymiar gestu człowieka. Gdyby *caritas* nie była podtrzymywana przez rozum, byłaby nierozumnym aktem. Chrześcijańskie rozumienie miłości zdaniem Giussaniego można rozpatrywać na podstawie dwóch czynników. Pierwszym jest „czysty dar z siebie”, czyli jako związek Boga z człowiekiem. Drugi czynnik Giussani określa terminem „wzruszenie”, bowiem *caritas* – miłość Boga do człowieka jest skutkiem uczucia (wzruszenia). Aby wyjaśnić różnice między tymi dwoma terminami Giussani dokonuje prostego porównania: można litować się nad umierającym zwierzęciem, ale to nie to samo co uczucia związane ze śmiercią człowieka. Miłość Boga do człowieka jest więc wzruszeniem, darem z siebie, a nie litością. Bóg, który jest wzruszony spogląda na słabość człowieka z miłosierdziem. Wzruszenie Boga wiąże się jednak z rzeczywistym osądem. Człowiek wezwany jest do Bożego szczęścia, jest bowiem stworzony na obraz i podobieństwo samego Boga (Giussani, 2003, s. 322-334).

Chrześcijańska wizja miłości stała się źródłem takich dzieł jak: Towarzystwo Dzieł, Międzynarodowa Organizacja do Spraw Misji i Wolontariatu, Banki

Solidarności oraz szereg inicjatyw podejmowanych przez wspólnoty w poszczególnych miastach czy parafiach.

Genezę powstania Towarzystwa Dzieł – Compagna delle Opere (CDO) należy upatrywać w wydarzeniu z 1986 r., podczas wizyty Giussaniego w Alcamo, wówczas odwiedził on jednego z właścicieli miejscowej winnicy. Przy tej okazji dowiedział się o jego problemach ze sprzedażą własnych produktów, zdziwiło go, że pozostali członkowie CL nie podejmowali żadnych działań aby go wspomóc. Na skutek tego doświadczenia zrodził się w nim pomysł, aby zachęcać do podejmowania współpracy pomiędzy członkami CL w celu wspólnego sprzedawania towarów i usług. Formę prawną CDO zyskało 11 lipca 1986 r. CDO rozwijało się bardzo sprawnie po trzydziestu latach zrzeszało ono już około trzydzieści sześć tysięcy małych i średnich przedsiębiorstw, dzieł charytatywnych, organizmów kulturalnych, społecznych i wychowawczych oraz około tysiąca przedsiębiorstw non profit. CDO prowadziło działalność w osiemnastu krajach świata (Argentyna, Brazylia, Bułgaria, Chile, Francja, Izrael, Kenia, Polska, Szwajcaria, Hiszpania, Węgry, Kolumbia, Paragwaj, Peru, Republika San Marino, Włochy, Wenezuela) (Rondoni, 1998, s. 67).

Międzynarodowa Organizacja do spraw Misji i Wolontariatu – Associazione Volontaria per il Servizio Internazionale (AVSI), powstała w 1972 r. we Włoszech, jako dzieło założone i prowadzone przez członków CL. AVSI za swoje główne zadanie uznawało szeroko rozumiane działania na rzecz realizacji i popularyzacji Katolickiej Nauki Społecznej; wspieranie rozwoju działalności charytatywno-opiekuńczej; walka z patologiami społecznymi, ubóstwem i bezrobociem, promowanie wolontariatu i innych zachowań prospołecznych; podejmowanie działań wychowawczych i edukacyjnych; popularyzacja aktywnego wypoczynku pośród dzieci, młodzieży, dorosłych i osób w podeszłym wieku. AVSI zajmowało się prowadzeniem działalności charytatywnej, podejmowaniem działań na rzecz niepełnosprawnych, wspieraniem wspólnot i środowisk lokalnych, promowaniem zdrowia i higieny (Szpotkański, 2018, s. 195-196).

Inicjatywa charytatywna o nazwie Banki Solidarności – Banchi di Solidarietà (BDS), określana również jako Banki Żywności (Banco Alimentare), zrodziła się ze zbierania nadmiaru żywności po supermarketach i restauracjach w Stanach Zjednoczonych. Ów pomysł został zaadoptowany przez członków CL w 1998 r. Banki CL miały swoje siedziby m.in. w takich miejscach jak: Valle d'Aosta, Liguria, Veneto, Friuli-Wenecja Julijska, Trentino Alto Adige, Emilia Romagna, Toskania, Umbria, Lacjum, Marche, Abruzja, Apulia, Kampania, Kalabria, Sycylia i Sycylia (Fllippi, 2008, s. 12-14, 16-17; Perego, 2008, s. 14-15).

Pozostałych inicjatyw charytatywnych zrodzonych z charyzmatu CL jest bardzo wiele. Różnią się między sobą zakresem działania (parafia, miasto, kraj) liczbą osób, które objęte zostały pomocą, adresatami (dzieci, rodziny, chorych, starszych, wykluczonych ze społeczeństwa) np. Rodziny zastępcze – Famiglie per l'Accoglienza; Fundacja Ca' Edimar; Międzynarodowy Meeting Point, La Strada itd. (Bergamini, 2006, s. 18-19; Carrón, 2012, s. 2).

Równie ważną sferą oddziaływania ks. Giussaniego była aktywność misyjna członków CL. Zdaniem ks. Luigiego chrześcijanie są zobowiązani do misji, gdyż wynika to z nakazu samego Chrystusa. Nierealizowanie tego wezwania może doprowadzić do degradacji chrześcijan poprzez pozbawienie możliwości realizacji własnej osobowości. Dlatego też od samego początku istnienia GS, a potem CL członkowie ruchu chętnie angażowali się w misję. Oprócz aspektu ewangelizacyjnego Giussani dostrzegał w aktywności misyjnej szanse na nawiązywanie dialogu pomiędzy wspólnotami chrześcijańskimi. Szczególnie w warunkach misyjnych różnice schodzą na dalszy plan, istotniejsze jest to, co łączy poszczególne konfesje (Giussani, 2003, s. 203-204).

W tym duchu ekumenizm uprawiany przez CL, na polu którego można dostrzec oddziaływanie Giussaniego, opierał się w dużej mierze na szukaniu wspólnych inspiracji. Teologia i sztuka w wykonaniu Kościołów wschodnich, była wykorzystywana przez Giussaniego w wielu konferencjach czy homiliach. W ten sposób chciał on podkreślić uniwersalne przesłania Kościoła. Mimo że 2000 lat historii Kościoła niosło ze sobą wiele różnic, ran i wzajemnych krzywd (Giussani, Sarco, 2010, s. 25).

Z całą pewnością ważną cechą charakteru i duchowości Giussaniego była zdolność do nawiązywania dialogu z drugim człowiekiem, bez względu na jego konfesje religijne czy nawet środowisko kulturowe. Dzięki rozwinięciu tej umiejętności w ks. Luigim ugruntowało się przekonanie, że dialog jest sposobem na poznawanie bogactwa ludzkiego doświadczenia i budowania na tej podstawie głębokich relacji międzyludzkich, ale również głębokich relacji między człowiekiem a Bogiem. Giussniemu i członkom CL dość często zarzucano zbyt mocne angażowanie się w politykę i relacje społeczne. Ich aktywność na tym polu postrzegano jako negatywny przykład oddziaływania. Prowadziło to do zachowywania wobec niego i CL postawy asekuracyjnej przez część episkopatów, szczególnie włoskiego. Najpewniej powód tej nieufności wynikał z niezrozumienia metody oddziaływania Giussaniego, szczególnie wtedy, gdy angażował się on w dialog międzyreligijny (Szpotański, 2018, s. 138).

3. PRACA NAUKOWO-DYDAKTYCZNA

Ks. Giussani podejmował szeroką działalność naukowo-dydaktyczną. Jego twórczość naukowa obejmowała zagadnienia takie jak: pedagogika chrześcijańska, egzegetyka, teologia pastoralna, liturgiczna, katechetyka. Po przyjęciu święceń rektor seminarium w Veregono skierował go do pracy jako wykładowcę w Niższym Seminarium Duchownym w Seveso, a następnie w Venegono. W tym czasie Giussani próbował łączyć pracę akademicką z duszpasterską, dlatego też pomagał w parafii św. Nazariusza i Celsusa, od 1950 r. w parafii św. Sylwestra i Marcina. Giussani specjalizował się w teologii wschodu, którą również wykładał na tamtejszym wydziale teologicznym oraz w protestanckiej teologii amerykańskiej, opierając się na dziełach autorów słowiańskich. Miało to swój wyraz w rozprawie doktorskiej pt. *Il senso cristiano dell'uomo secondo Reinhold Niebuhr* [Chrześcijańskie obrazy człowieka według Reinhold Niebuhr], która została wydana w 1954 r. Jedną z istotnych prac zwartych naukowych ks. Giussaniego była pozycja napisana podczas odbytego przez niego stażu naukowego w USA: *Teologia protestante americana. Profilo storico* [Teologia protestancka Ameryki. Historyczny rys], wyd. 1969, 1989, 2003 (Savorana, 2013, s. 106, 127, 1331; Szpotański, 2018, s. 140).

W 1954 r. za zgodą przełożonych Giussani rozpoczął pracę jako katecheta w liceum klasycznym Berchet w Mediolanie. Zadanie to realizował do 1964 r. W 1956 r. opuścił mieszkanie w seminarium i przeniósł się do Mediolanu. Niemniej jednak jeszcze do 1957 r. wykładał w seminarium. Przełożeni nakazali ks. Luigiemu dokonać wyboru albo praca w katechezie, albo w seminarium. Od tego momentu poświęcił się jedynie posłudze katechetycznej. W 1964 r. powierzono mu kierownictwo Katedry Wstępu do Teologii na Uniwersytecie Katolickim Sacro Cuore w Mediolanie, kierował tą katedrą do 1990 r. Wykłady ks. Giussaniego odbywały się w Dużej Auli, o godzinie ósmej trzydzieści we wtorki, środy i czwartki. Początkowo nie cieszyły się zbyt dużą popularnością. Prowadził zajęcia: 1) o zmyśle religijnym; 2) o Kościele; 3) w formie seminarium, wtedy aula wypełniała się grupkami studentów. W tych też zespołach pod przewodnictwem ekspertów dyskutowano nad przeróżnymi problemami z dziedziny interpretacji literatury, zagadnieniami dotyczącymi Kościoła, Europy Wschodniej itd. (Cioni, 2004, s. 21).

Ksiądz Luigi był autorem licznych pozycji książkowych, artykułów naukowych i popularnonaukowych, wypowiedzi i wywiadów publikowanych przez liczne czasopisma. Giussani pisał w języku włoskim (wyd.: Marietti, Jaca Book, San Paolo, Bur, Rizzoli). Jego publikacje były niezwykle cenne pod względem

naukowym i publicystycznym, dlatego tłumaczenia tych dzieł podjęły się m.in. wyd.: McGill – Queen’s University Press (Wielka Brytania); Ediciones Encuentro e Sudamericana (Hiszpania); Fayard (Francja); Russia Cristiana (Rosja); Johannes Verlag (Niemcy); Editora Companhia Ilimitada, Latinoamericana i Edições Paulinas (Portugalia), Zvon (Czechy), F.D. Melissa (Grecja); Vigilia Kiadó (Węgry) oraz Zdużenie Ja, Lúci (Słowacja); Jedność, Pallotinum, Michalineum i Tygodnik Niedziela (Polska) (Rondoni, 1998, s. 115-116).

Pewna część tekstów Giussaniego w całości lub ich fragmentów publikowano w *Litterae communionis* – oficjalnym biuletynie ruchu, posiadającym poszczególne edycje krajowe m.in.: *Traces* (wydanie angielskie), *Spuren* (wydanie niemieckie) *Huellas* (wydanie hiszpańskie), *Tracce* (wydanie włoskie), *Ślady* (wydanie polskie). Kolejnym nośnikiem tekstów ks. Luigiego były czasopisma: *Il Sabato* – tygodnik oraz *30 Giorni* – miesięcznik. Internet odgrywa we współczesnym świecie bardzo istotną rolę popularyzacyjną dlatego też CL oprócz głównej strony internetowej posiada poszczególne edycje krajowe, na których publikowane są nie tylko teksty ks. Giussaniego, ale również fragmenty jego wypowiedzi, czy zapisy konferencji (Petrowa-Wasilewicz, 2002, s. 22).

O znaczeniu oddziaływania ks. Giussaniego na współczesną pedagogikę chrześcijańską możemy przekonać się po lekturze książki *Ryzyko wychowawcze, jako tworzenie osobowości i historii (Il rischio educativo)* wyd. wł. 1977, 1988, 1995, 2005). Natomiast spośród dzieł o charakterze pastoralnym i egzegetycznym najważniejsze są trzy, które tworzą serię o nazwie „PerCorso” (wł. tł. na drogę) i będące refleksją naukową realizowaną w ramach wykładów pt. „Wprowadzenie do teologii”, realizowanych na mediolańskim uniwersytecie (Rondoni, 1998, s. 114).

Pierwszą pozycją tworzącą „PerCorso” jest *Zmysł religijny (Il senso religioso)* wyd. wł. 1986, 1997). Giussani ukazuje w niej zmysł religijny jako jeden z podstawowych zmysłów ludzkich. Ks. Luigi podkreśla naturę i funkcje zmysłu religijnego w życiu człowieka. Drugim tomem „PerCorso” jest książka pt. *Chrześcijaństwo, jako wyzwanie, u źródeł chrześcijańskiego roszczenia (All’origine della pretesa cristiana)* wyd. wł. 1988, 2001) Obecnie opublikowany tekst tej książki uległ przeredagowaniu w stosunku do tekstu pierwotnego stąd użycie podtytułu: *U źródeł chrześcijańskiego roszczenia*. Redakcja autora nie zmieniła struktury pozycji, ale nadała jej nowego charakteru i uczyniła bardziej zrozumiałą. W tym opracowaniu ks. Giussani wskazuje na fenomen chrześcijaństwa jako religii, która potrafi w porównaniu do innych religii w uniwersalny sposób odnieść się w każdej kulturze i czasie, nie tracąc nic ze swojego pierwotnego przekazu. Wskazuje w niej na bogactwo duchowe i intelektualne, jakie przyniosło chrześcijaństwo nie tylko Europie, ale także całemu

świata. Trzecia część serii „PerCorso” nosi tytuł *Dlaczego Kościół* (*Perche' la Chiesa*). Początkowo dzieło to było wydane w dwóch tomach, pierwszy pt. *La pretesa permane* (wyd. wł. 1990) i drugi pt. *Il segno efficace del divino nella storia* (wyd. wł. 1992). Od 2003 r. zaczęto wydawać dwa tomy w jednej zwartej pozycji. Giussani wskazuje w tej książce na sens istnienia, funkcje i naturę oraz przymioty Kościoła (Savorana, 2013, s. 1332; Giussani, 2004, s. 5).

Do wczesnych pod względem historycznym książek autorstwa Giussaniego zalicza się *Refleksje nad doświadczeniem* (*Riflessioni sopra un'esperienza*). Obecnie pozycja ta nosi tytuł *Doświadczenie jest drogą do prawdy*, (*Il cammino al vero e' un'esperienza* wyd. wł. 1995, 2006). Pierwszą książką Giussaniego wydaną w j. polskim była pozycja *Śladami chrześcijańskiego doświadczenia* (*Tracce d'esperienza cristiana*, wyd. wł. 1960). W porównaniu do wersji pierwotnej obecny tekst publikacji zawiera wiele uzupełnień i dodatków, które niosły za sobą kolejne wydania (Savorana, 2013, s. 1332).

Książki Giussaniego wielokrotnie podejmował współpracę naukową i publicystyczną z innymi teologami np. z ks. Hansem Urs von Balthazarem czego wynikiem było wydanie opracowanie pt. *Miejsce chrześcijanina w świecie* (*L'impegno del cristiano nel mondo* wyd. wł. 1971, 1978). Inną pozycją zbiorową, w której miał swój udział ks. Giussani, pt. *Zostawić ślady w historii świata* (*Generare tracce nella storia del mondo* wyd. wł. 1998, 2012). Następną pozycją Giussaniego wydaną w języku polskim jest *Czas i świątynia* (*Il tempio e il tempio. Dio e l'uomo* wyd. wł. 1995). Wyrazem refleksji Giussaniego nad psalmami są pozycje: *Cała ziemia pragnie Twojego oblicza* (*Tutta le terra desidera il tuo volto*, wyd. wł. 2000) oraz *Czym jest człowiek, że o nim pamiętasz* (*Che cos'è l'uomo perche' te ne curi?*, wyd. wł. 2000). Książka pt. *Czy można tak żyć?* (*Si può vivere così?* wyd. wł. 1994, 2007), powstała jako zapis konferencji wygłoszonych przez ks. Giussaniego do członków Memores Domini (Savorana, 2013, s. 1332; Szpotański, 2018, s. 144).

Do pozostałych dzieł Giussaniego nie opublikowanych dotychczas w języku polskim zalicza się: *Appunti di metodo cristiano* [Uwagi do metody chrześcijańskiej, wyd. wł. 1964]. *Conquiste fondamentali per la vita e la presenza cristiana nel modo* [Podstawowe osiągnięcia dla życia i chrześcijańska obecność w świecie, wyd. 1594] napisana wraz z Constatino Oggioni; *Il senso della caritativa* [Znaczenie miłości, wyd. wł. 1961]; *Pregare* [Modlitwy dla dzieci]; *Dalla liturgia vissuta – una testimonianza* [O liturgii – świadectwo, wyd. wł. 1973, 1991]; *Lettere di fede e di amicizia ad Angelo Majo* [Listy o wierze i przyjaźni do Angelo Majo, wyd. wł. 1997, 2007]; *Tu - o dell' amicizia* [Ty – lub o przyjaźni, wyd. wł. 1997]; *Alla ricerca del volto umano* [W poszukiwaniu

ludzkiego oblicza, wyd. wł. 1984, 1995]; *Si può (veramente?!) vivere così?* [Czy można naprawdę tak żyć?, wyd. wł. 1996, 2011]; *Porta la speranza. Primi scritti* [Niesienie nadziei. Pierwsze pisma, wyd. wł. 1997]; *Un avvenimento di vita, cioè una storia* [Wydarzenie życia, to jest historia, wyd. wł. 1993]; *Sulle tracce di Cristo. Viaggio in Terrasanta con Luigi Giussani* [Na śladach Chrystusa. Podróże po Ziemi Świętej z Luigim Giussanim, wyd. wł. 1994, 2006]; *Realtà giovinezza. La sfida* [Rzeczywistość i młodość. Wyznania, wyd. wł. 1995]; *Le mie letture* [Moje lektury, wyd. wł. 1996, 2008]; *L'alleanza* [Przymierze, wyd. wł. 1979]; *L'avvenimento cristiano* [Wydarzenie chrześcijańskie, wyd. wł. 1993, 2003]; *Riconoscere una Presenza* [Rozpoznać Obecność, wyd. wł. 1995]; *Il senso di Dio e l'uomo moderno* [Zmysł Boga i człowiek współczesny, wyd. wł. 1994, 2010, 2013]; *L'attrattiva Gesù* [Przyciąganie Jezusa, wyd. wł. 1999]; *L'io, il potere, le opera* [Ja, władza, dzieła, wyd. wł. 2000]; *Affezione e dimora* [Przywiązanie i mieszkanie, wyd. wł. 2001]; *Moralità: memoria e desideri* [Moralność: Pamięć i Pragnienie, wyd. wł. 1980, 1990]; *Il movimento di Comunione e Liberazione* [Ruch Komunia i Wyzwolenie, wyd. wł. 1987]; *Decisione per l'esistenza. Appunti* [Decydować o bycie, wyd. wł. 1978]; *L'alleanza. Volume uno dagli Esercizi spirituali* (wyd. wł. 1979); *Il senso della nascita. Colloquia con don Luigi Giussani* [Znaczenie urodzenia rozmowa z ks. Luigi Giussanim, wyd. wł. 1980, 2013]; *La coscienza religiosa nell'uomo moderna. Note per cattolici impegnati* [Religijna świadomość współczesnego człowieka. Uwagi dla katolików zaangażowanych, wyd. wł. 1984, 1995]; *Vivendo nella carne* [Życie w ciele, wyd. wł. 1999]; *L'autocoscienza del cosmo* [Świadomość świata, wyd. wł. 2000]; *Avvenimento di liberta'. Conversazioni con giovani universitari* [Wyzwania wolności. Rozmowy z młodzieżą akademicką, wyd. wł. 2002]; *L'opera del movimento. La Fraternalità di Comunione e Liberazione* [Praca ruchu. Bractwo Komunia i Wyzwolenie, wyd. wł. 2002, 2011]; *Il miracolo dell'ospitalità* [Cud gościnności, wyd. wł. 2003, 2012]; *Un caffè in compagnia. Conversazioni sul presente e sul destino* [Kawa z przyjaciółmi. Rozmowa na temat terażniejszości i przeznaczenia, wyd. wł. 2004]; *Una presenza che cambia* [Obecność, która przemienia, wyd. wł. 2004] (Szpotański, 2018, s. 237-238; Rondoni, 1998, s. 114-115).

Ostatnimi pismami autorstwa ks. Luigiego, wydanymi już po jego śmierci, są stenogram wykładów i rozmów przeprowadzonych przez niego z osobami odpowiedzialnymi za *Comunione e Liberazione Universitari* (CLU) pod wspólną nazwą „Ekipa”. Pierwsza część tej serii nosi tytuł: *Dall'utopia alla presenza 1975–1978*, [Od utopi do obecności, wyd. wł. 2006]. Drugi tom: *Certi di alcune Grandi cose 1979–1981* [Pewni niektórych wielkich rzeczy,

wyd. wł. 2008]. Innymi zapiskami konferencji ks. Giussaniego adresowanymi do członków Bractwa CL w ramach rekolekcji lub dni skupienia: *La familiarita con Cristo. Meditazioni sull'anno liturgico* [Rodzina Chrześcijańska. Medytacja na rok liturgiczny, wyd. wł. 2008]; *Uomini senza patria 1982–1983* [Mężczyźni bez kraju, wyd. wł. 2008]; *Qui e ora 1984–1985* [Tu i teraz, wyd. wł. 2009]; *L'io rinasce in un incontro 1986–1987* [Ja odradzam się w spotkaniu, wyd. wł. 2010]; *Ciò che abbiamo di piu caro 1988–1989* [Co mamy najdroższego, wyd. wł. 2011]; *Un evento reale nella dell'uomo 1990–1991* [Prawdziwe wydarzenie w człowieku, wyd. wł. 2013] (Savorana, 2013, s. 1333; Szpotański, 2018, s. 147).

Giussani w wygłoszonych przez siebie konferencjach poruszał bieżące kwestie społeczne i polityczne, m.in. wskazywał na zagrożenia współczesnego świata. Dla niego jedynym punktem odniesienia był Chrystus, tylko w Chrystusie bowiem, zdaniem Giussaniego, człowiek mógł odzyskać utraconą wolność, odzyskać także własną tożsamość. Cała więc twórczość Giussaniego odznacza się silnym dynamizmem, gdy przemawiał, używał wielu gestów, którymi próbował zobrazować przekazywaną przez siebie treść. Ci którzy uczestniczyli w spotkaniach, na których przemawiał często byli oszołomieni, tym co usłyszeli (Szpotański, 2018, s. 149).

ZAKOŃCZENIE

Powyższy artykuł miał na celu ukazanie sfery oddziaływania ks. Giussaniego na Kościół i świat. Ów wpływ obejmował trzy główne aspekty: eklezjalny, społeczno-charytatywny i naukowo-badawczy. Na podstawie powyżej przedstawionych faktów, należy stwierdzić, iż charyzmat CL nie miałby racji bytu bez osobistego doświadczenia ks. Giussaniego, choć on sam nie miał zamiaru tworzyć czegokolwiek. CL zrodziło się więc z czystego pragnienia dzielenia się jego osobistym doświadczeniem.

Ksiądz Giussani przez swoją bogatą twórczość duszpasterską, społeczno-charytatywną i naukową w zasadniczy sposób wpłynął na losy Kościoła we Włoszech i na świecie. Jego praca została dostrzeżona i doceniona na różnym poziomie. W 1983 r. papież Jan Paweł II nadał mu godność prałata honorowego Jego Świątobliwości. Z kolei w 1994 r. Giussani został konsultantem Kongregacji do spraw Świeckich. Ponadto w 1995 r. ks. Luigi otrzymał Międzynarodową Nagrodę Kultury Katolickiej w Bassano del Grappa. Natomiast w 2001 r. został uhonorowany przez swoje rodzinne miasto Desio odznaczeniem

dla zasłużonych obywateli tego miasta. W 2002 r. Giussani został uhonorowany przez władzę Prowincji Mediolanu Złotym Medalem Wdzięczności. Rok później Stowarzyszenie Rodziców Szkół Katolickich nagrodiło go za szczególne osiągnięcia w dziedzinie wychowania Nagrodą Macchi. Podczas piątej edycji święta Statutu Regionu Lombardii, 16 marca 2004 r., został odznaczony Pieczęcią Lombardzką za szczególne zasługi w życiu społecznym. Był zapraszany przez wiele uczelni wyższych oraz organizacji społecznych na całym świecie. Również jego twórczość stała się przedmiotem wielu sympozjów i referatów np. w siedzibie ONZ w Nowym Jorku, na Uniwersytecie Complutense w Madrycie, Uniwersytecie Georgetown w Waszyngtonie i wielu innych miejscach. W jego pogrzebie (24 lutego 2005 r.) oprócz członków CL uczestniczyła znaczna liczba przedstawicieli świata polityki, biznesu, różnych religii (Szpotkański, 2018, s. 119-124; Camisasca, 2009, s. 17).

Nie sposób określić liczbowo na jak wiele osób bezpośrednio lub pośrednio wpłynął ks. Giussani. Samo bowiem CL w chwili obecnej może liczyć ponad 100 000 członków. Przy czym warto wspomnieć, że w ruchu tym nie obowiązują jako takie zapisy. Liczbę osób żyjących charyzmatem ks. Giussaniego można mniej więcej określić na podstawie uczestników Szkoły wspólnoty, lecz i tak nie będą to pełne dane. Na pewno kolejną sferą jego oddziaływania jest toczący się proces beatyfikacyjny (etap diecezjalny rozpoczęto 22 lutego 2012 r.), co jest jednocześnie widocznym sygnałem aprobaty ze strony Kościoła dotyczącej jego życia i działalności.

BIBLIOGRAFIA

- BERGAMINI, P. (2006). Droga jest piękna. *Ślady*, 15(4) lipiec-sierpień, 18-19.
- CAMISASCA, M. (2009). *Don Giussani. La sua esperienza dell'uomo e di Dio*. Mediolan: San Paolo.
- CARRÓN, J. (2012). Punkt źródłowy darmowości. *Ślady*, 21(3) maj-czerwiec, 2.
- Che cos'è il Meeting*, www.meetingrimini.org/il-meeting-e/che-cose-il-meeting/ (dostęp: 29.04.2022).
- CIONI, L. (2004). Zostań przyjaciółką pięciorga – zyskasz pięćdziesięciu. *Ślady* 13(6) listopad-grudzień, 21.
- FELICIANI, G. (2007). Papieskie rozpoznanie – Największa łaska w historii ruchu. *Ślady* 16(1) styczeń-luty, 18-21.
- FLLIPPI, S. (2008), Gest, który otwiera na tajemnicę. *Ślady* 17(3) maj-czerwiec, 12-17.
- GIUSSANI, L. (1990). *Jak rodzi się ruch*. Tłum. B. Szymaniak. Warszawa: Komunia i Wyzwolenie.
- GIUSSANI, L. (1991). *Memores Domini*. *Komunia i Wyzwolenie*, 5, 12.
- GIUSSANI, L. (1992). List do Bractwa. *Komunia i Wyzwolenie. Bractwo CL. Wydanie specjalne*, 16-17.
- GIUSSANI, L. (2003). *Doświadczenie drogą do prawdy*. Tłum. D. Chodyniecki. Kielce. Jedność.

- GIUSSANI, L. (2004). *Dlaczego Kościół*. Tłum. D. Chodyniecki. Poznań: Pallotinum.
- GIUSSANI, L. (2009). *Czy można tak żyć? Zapis rekolekcji wygłoszonych przez Luigi Giussaniego dla ruchu komunii i wyzwolenie*. Tłum. A. Idebska. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława BM.
- GIUSSANI, L., SARCO, G. (2010). Z jakiego życia rodzi się Komunia i Wyzwolenie? *Ślady* 19(3) maj-czerwiec, 25.
- PEREGO, P. (2008). Opieka państwa, nigdy nie zastąpi solidarności. *Ślady* 17(3) maj-czerwiec, 14-15.
- PERILLO, D. (2012). Ks. Massimo Camisasca. Jak zasadzone drzewo. *Ślady* 21(5) wrzesień-październik, 10.
- PETROWA-WASILEWICZ, A. (2002). *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*. Warszawa: KAI.
- RONDONIU, D. (red.) (1998). *Comunione e Liberazione. Ruch w Kościele*. Milano: Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo.
- SAVORANA, A. (2013). *Vita di Don Giussani*. Mediolan: Rizzoli.
- SZPOTAŃSKI, A. (2018). *Ksiądz Luigi Giussani a Comunione e Liberazione*. Legnica: BDL.

KLUCZOWE OBSZARY MYŚLI I DZIAŁALNOŚCI KS. LUIGIEGO GIUSSANIEGO

STRESZCZENIE

Ks. Luigi Giussani z całą pewnością na trwałe zapisał się w najnowszej historii Kościoła, nie tylko we Włoszech. Charyzmat z którego zrodziło się *Comunione e Liberazione* (jeden z najbardziej wpływowych ruchów charyzmatycznych po Soborze Watykańskim II) przez ponad pół wieku wywierał nacisk na formacje setek tysięcy chrześcijan oraz wyznawców innych religii nie tylko na terenie Europy, lecz także poza jej granicami. Strefy oddziaływania ks. Giussaniego obejmowały bardzo wiele obszarów, można wspomnieć chociażby: kulturę i sztukę, katechizację, pedagogikę, ekumenizm, aktywność społeczną i charytatywną. Od momentu rozpoczęcia działalności ks. Giussaniego, aż po dzień dzisiejszy jego charyzmat stymulował rozwój wspólnoty Kościoła i jego pasterzy zarówno w wymiarze partykularnym, jak i powszechnym. I chociaż od śmierci włoskiego kapłana minęło już ponad siedemnaście lat, to jednak jego idee pozostają ciągle żywe i stale są przedmiotem refleksji naukowej i duchowej. Czego wyraźnym śladem jest nie tylko wciąż trwający proces beatyfikacyjny, lecz także tysiące „duchowych synów i córek” ks. Giussaniego, którzy starają się przeżywać swoje doświadczenie spotkania z Chrystusem opierając się na zaproponowanej przez niego metodzie.

Słowa kluczowe: Luigi Giussani; *Comunione e Liberazione*; pedagogika chrześcijańska.

KEY AREAS OF THOUGHTS AND ACTIVITIES
OF FR. LUIGI GIUSSANI

SUMMARY

Fr. Luigi Giussani certainly entered the newest for good Church history, not only in Italy. The charism that gave birth to *Comunione e Liberazione* (one of the most influential charismatic movements after the Second Vatican Council), for more than half a century, has exerted pressure on the formation of hundreds of thousands of Christians and followers of other religions not only in Europe but also beyond its borders. The zones of influence of Fr. Giussani covered many areas, including: culture and art., catechization, pedagogy, ecumenism, social and charitable activity. From the moment he started his activity, Fr. Giussani, his charism has stimulated the development of the community of the Church and her pastors, both in the particular and universal dimension, to this day. And although more than seventeen years have passed since the death of the Italian priest, his ideas are still alive and are constantly subject to scientific and spiritual reflection. The clear trace of which is not only the ongoing beatification process, but also thousands of „spiritual sons and daughters” of Fr. Giussani, who try to live their experience of meeting Christ based on the method he proposed.

Keywords: Luigi Giussani; *Comunione e Liberazione*; Christian pedagogy.